

РЕФЛЕКСИЯ БОЛАШАҚ ПСИХОЛОГ ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ НӘТИЖЕСІН БОЛЖАУ ІСКЕРЛІГІРЕТІНДЕ

Андатпа

Мақалада болашақ психологтардың кәсіби іс-әрекетінің нәтижесін болжаудағы рефлексияны мәселесі қарастырылған. Адамның кәсіби маңызды сапаларын дамытуға ықпал етудің ықтималды аумақтары көрсетіліп, олардың екі бағытта – еңбекке іс-әрекеттің ықтималды түрлерінің бірі ретінде нақты қатынасын қалыптастыру; адамның нақты бір мамандыққа қызығушылығын тудыру тұрғысында жүзеге асырылуда дамитындығы нұсқалған. Осы орайдарефлексия болашақ психолог іс-әрекетінің нәтижесін болжау іскерлігі ретінде теориялық талдау жасалынған.

Түйін сөздер: Рефлексия, психологтың кәсіби маңызды сапалары, даму, кәсіби іс-әрекет.

REFLECTION AS THE ABILITY TO PREDICT THE RESULT OF THE FUTURE PSYCHOLOGIST

Annotation

The article deals with the issue of reflection in forecasting the results of professional activity of child psychologists. It is shown that the possible zones of influence on the development of professionally important qualities of a person are realized in two directions-the formation of their real attitude as one of the possible types of labor activity; the formation of a person's interest in a particular profession. In this regard, reflection is a theoretical analysis as the ability to pre-

ULUSLARARASI TÜRK
DÜNYASI ARAŞTIRMA-
LARI DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL
OF TURKISH WORLD
STUDIES
CİLT 3 / SAYI 1 / OCAK
2020

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Бапаева Сая
ТЛЕКТЕСҚЫЗЫ
Әлеуметтік ғылымдар
магистры, аға оқытушы
Қазак Ұлттық Қыздар
Педагогикалық
Университеті Алматы
қаласы, Қазакстан e-mail
bapaevasaya@gmail.com

Gönderim Tarihi

Recieved

24.01.2020

Kabul Tarihi

Accepted

25.01.2020

Atf

ТЛЕКТЕСҚЫЗЫ, Б. Сая
(2020). “Рефлексия
Болашақ Психолог Іс-
Әрекетінің Нәтижесін
Болжау Іскерлігіретінде”,
Uluslararası Türk Dünyası
Araştırmaları Dergisi, (3/1),
55 - 66

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

dict the results of the future psychologist.

Keywords: Reflection, professionally important qualities of a psychologist, development, professional activity.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының «Білім Туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі: жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту», - деп атап көрсетілген.

«Қазақстан-2050» Стратегиясында «...Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Біздің азаматтарымыз үнемі ең озық жабдықтармен және ең заманауи өндірістерде жұмыс жасау машығын меңгеруге дайын болуға тиіс.

Орта және жоғары білім берудің оқу жоспарларының бағыттылығы мен басымдықтарын оларға тәжірибелік машықтарға үйрету бойынша және тәжірибелік біліктілікке ие болу бағдарламаларын қосып, өзгерту» ерекше атап өтіледі.

Негізгі бөлім

Зерттеушілер адамның кәсіби маңызды сапаларын дамытуға ықпал етудің ықтималды аумақтарын көрсетеді. Біріншіден, реттеуші аумақпен жұмыс жасау қажеттілігі туындайды. Олардың дамуы екі бағытта – еңбекке іс-әрекеттің ықтималды түрлерінің бірі ретінде нақты қатынасын қалыптастыру; адамның нақты бір мамандыққа қызығушылығын тудыру тұрғысында жүзеге асырылуы мүмкін. Екіншіден, кәсіби маңызды сапалардың дамуы кәсіби ойлаудың дамуына және мақсатты түрде кәсіби іс-әрекетте маңызды интеллектілі сапаларды қалыптастыруға байланысты болатын танымдық аумақтың дамуы.

Адам тұлғасының шығармашылық қуатының мүмкіндігі, әсіресе, жоғары оқу орнында оқып жүрген кезде қарқынды дамиды және оқыту процесінде танымдық іс-әрекеттің құрылымдық ерекшеліктерімен анықталады. Осы ой желісті негіздеу үшін оқыту процесінің арнайы

ұйымдастырылған жағдайларында танымдық іс-әрекеттің қалыптасуы мен дамуы барысындағы шығармашылықтың өзіне тән ерекше көріністерінің нәтижесі.

А.Р.Ерментаева студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау жүйесінің теориялық және ғылыми-практикалық тұжырымдамасының негізін қалады.

М.Қ.Бапаева мектепке дейінгі мекеме психологын дайындайтын оқу процесін зерттеу және педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің білімін тиімді түрде қалыптастыратын психологиялық және педагогикалық ұстанымдар мен әдіс-тәсілдерді және қажетті құралдарды қарастырып жасау мәселесін зерттейді. И.Ә.Абеуова практикалық психологтың жұмысы, қазіргі қоғамда еңбектің ерекше түрі ретінде, жалпы және өзіндік ерекшелігі бар еңбек болып саналады деп есептейді.

Қазақстандық ғалым С.М. Жақыпов пен оның шәкірттері мән мен мағына дифференциациясы білімді беру мен меңгерудегі процестер арқылы көрінеді деген идеяны ұсынды.

С.М. Жақыпов еңбектерінде мағына меңгеру жүйесі енжар білім қалыптастырса, мән меңгеру жүйесі белсенді білім қалыптастыруға ықпал етеді деп көрсетіледі. Сондай-ақ бірлескен іс-әрекет кезінде оқытушы өз ресурсын беріп қоймай, оқушылардың дайындығын анықтайды. Яғни, өзара әрекет және қарым-қатынас процесі арқылы жүзеге асады (бірлескен диалогтың танымдық іс-әрекет).

Бүгінде психология ғылымы баланың психологиялық мүмкіндіктерін зерттеуде едәуір табыстарға ие болды. Қазіргі таңда психологтар мен дидактиктер бала мүмкіндіктерінің молдығын ескеріп, білімді тек баланың қазіргі мүмкіндіктеріне шақтап, бөлшектеп беріп ғана қоймай, оны күнделікті күрделендіріп, алға қарай жетелей, өркендете, кеңейте, тереңдете берудің керектігін көрсетіп отыр. Осыған орай, психология ғылымындағы жаңалықтар, ең алдымен, оқушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты оқылатын білім мен дағдылар мазмұнын айқындау барысында маңызды рөл атқарады.

Ақыл-ойдың дамуы тұлғаның жалпы психикалық даму процесінің бір бөлігі ретінде қарастырылады. Тұлға үшін оның

маңызы зор. Қандай психикалық процесстер білімді меңгеруді қамтиды? Қабылдау, ес, ең негізгісі ойлау болып саналады. Оқушы білімнің белгілі бір мазмұнын қабылдап қана қоймай, ғылыми білімді де меңгеруі қажет. Ғылыми білім логикалық ойлау негізінде дамуға тәуелді.

Білім сапалары (ікемділік, саналылық, жүйелілік, байланыстылық) неғұрлым жоғары болса, соғұрлым адамның ойлауы да жақсы қалыптасады. Жеке ойлау жүйесінің қалыптаспауы адамға білімнің терең және күрделі деңгейін меңгеруге мүмкіндік бермейді. Кез-келген жаңа білім мен әрекетті меңгеру автоматты түрде ойлауды дамытуға жатады деп қателеспеу керек. Мысалы, механикалық жаттау ойлауды дамыту жұмысына жатпайды.

С.Б.Борисенко эмпатияның келесі компоненттерін ажыратады:

1) өз тұлғасын басқа адамдармен салыстыру іскерлігі ретінде эмоциялы ұқсастыру;

2) тұлғалық рефлексия жағдайды өзге адамның тарапынан қабылдау іскерлігі ретінде.

Эмпатия ұғымының келесі маңызды айырмашылығы қазақстандық ғалым Р.Б.Қарамұратованың еңбегінде (1984) айшықталады. Ол педагогикалық процестегі бағалаушы эмпатияның рөлін атап көрсетеді. Егер ұқсастыру педагогтың өзін оқушылармен сәйкестендіруі болса, эмпатия сәйкестендірумен қатар оқушының ұстанымындағы педагогтың көмек көрсету ұмтылысын білдіреді. Эмпатия тұлғаның альтруистік бағдарларына байланысты болады, эмпатия процесінде мінез-құлық құрылымының қуаты артып, нәтижесінде эмпатиялық өзара әрекеттестіктің жоғарғы түрі ретінде ықпалдастық қалыптасады.

Осы орайдарефлексия болашақ психолог іс-әрекетінің нәтижесін болжау іскерлігі ретінде дей отырып, оны егжей-тегжейлі талдауды жөн санап отырмыз.

Қазіргі заманғы психологияда рефлексивті процестер теория жүзінде тереңінен талдануда. Жалпы рефлексия психология деп жеке-дара бөлім ретінде ажыратып қарастырған

жөн болар деп ойлаймыз. Егер, бұрында рефлексия психикалық процестердің қызмет етуін түсіндіретін қағида ретінде болса немесе Б.Г.Ананьевтің, П.П.Блонскийдің, Л.С.Выготскийдің, А.Н.Леотьевтің, С.Л.Рубинштейннің және т.б зерттеушілердің еңбектерінде психикалық дамудың теориялық тұжырымдамаларын негіздеу үшін категориялық аппарат ретінде қарастырылса, қазіргі таңдағы ғылымда арнайы әдіс-тәсілдері құрастырылған тәжірибе жүзінде зерттеудің психологиялық пәні болып саналады. Педагогикалық, жас ерекшелік, инженерлік, әлеуметтік психология мен патопсихология салаларындағы қолданбалы міндеттерді шешу үшін қолданудың тиімділігі рефлексия психологиясының қалыптасқан психологиялық дәстүрлермен байланысын дәлелдеуде.

Классикалық неміс философиясында рефлексия ғылымның танымның дербес құралдарын талдауы немесе теориялық ретроспекцияның ерекше түрі ретінде қарастырылып, білімдердің ақиқаттылығын негіздеудің гносеологиялық мәселесі ретінде ассоциацияланды. Қазіргі таңда рефлексия жайлы түсініктер дамуын жалғастыруда. Олар пәнаралық зерттеулерді ұйымдастыру, жүйелі нысандарды кешенді зерттеу және жобалау құралдарын құрастыру, үлкен жүйелерді басқару оңтайландыру және т.б. әдіснамалық мәселелерді негіздеу немесе шешу мақсатында белсенді қолданылуда. Соның негізінде рефлексияның дәстүрлі, ретроспективті қызметі – сын тұрғысынан талдау, қисынды негіздеу, ғылыммен жинақталған білімнің жалпылама жүйеленуінен басқа – оның конструктивті, шығармашылық қызметі – сол білімдер алынатын ғылыми іс-әрекеттің құндылықтарын, мақсаттарын, бағдарламаларын оңтайлы құрастыру шаралары жүзеге асырылады. Рефлексияны қолдану аймағы біршама кеңеюде: ол тек философиялық деңгеймен шектелмей, сонымен бірге қазіргі заманғы ғылымның неоклассикалық бағыттары мен пәнаралық құрылымдардың әдіснамалық құралы ретінде (рефлексивті ойындар теориясы), немесе қоғамдық және гуманитарлық пәндер қатарын түсіндіру қағидасы ретінде (өнертану, әлеуметтану, лингвистика, логика және т.б.) жалпы ғылыми деңгейде кеңінен қолданылуда. Сонымен бірге рефлексияның ғылыми зерттеудің, соның ішінде психологиялық ғылымның да ерекше пәні ретінде анықталуы назарымызды әрі сәйкес талдауды қажет етуде. Рефлексия ұғымы

философиялық және жалпы ғылыми ғана емес, сонымен қатар арнайы-ғылыми, атап айтқанда психологиялық ұғым ретінде де сипатталуда. Бұл жәйт аталмыш ұғымның жалпы психологиялық мазмұнын жырату мәселесін көтеруде, әрі психологияның рефлексия мәселесін қарастыруы тәжірибенің сұраныстарына байланысты туындаған қазіргі заманғы жалпы ғылыми алғышарттармен ғана емес, сонымен бірге сананы, танымдық процестерді және тұлғаның сана-сезімін әлеуметтік шартталуы арқылы зерттеудің психологияның аясындағы бастауымен және дәстүрімен анықталуда.

Психологияның (аналитикалық структурализм, функционализм, вюрцбургтік мектептің және өзге де бағыттардың) ХІХ-ХХ ғасырлар тоғысында физика, биология, физиология сынды ғылымдардың жаратылыстанушылық әдіснамасына бағдарлана отырып, дербес пән ретінде қалыптасуы психологиядан рефлексия әдістемелік тәсілдерінің, тіптен тұтастай ұғымның психологиялық мәселе аясынан тыс қалуына ұласты.

А.Буземан психологияның бұл бағытта дамуының инерциясын жеңіп, рефлексия мен сана-сезім жөніндегі зерттеулерді ерекше салаға біріктіріп, рефлексия психологиясы деп атауды ұсынады. А.Буземан рефлексияны «сыртқы әлемдегі кез келген күйзелістің өзіне көшірілуі» деп қарастырады.

Рефлексияның психологиядан ығыстырылуының едәуір айқын бетбұрысы сана деген атаудан бас тартқан бихевиоризмге тиесілі. Сәйкесінше мінез-құлық психологиясында рефлексия ұғымына да орын табылмағаны түсінікті. Әртүрі түр өзгерістердегі бихевиоризмнің тұжырымдамалары американдық психологияда ХХ ғасырдың соңына дейін басымыдылық етті.

Шетелдік психологияда бихевиоризммен қатар оның адамның мінез-құлқын реттеуде және ұйымдастыруда сананың рөлінен бас тарқаны үшін үнемі сынға алып отыратын өзге де бағыттар (гештальпсихология, женевалық мектеп, фрейдизм, гуманистік психология) қатар дамыды.

Мұның барлығы психологияның рефлексияны ерекше психикалық ақиқат ретінде зерттеуіне қызығушылықтың қайта туындауының негізгі алғышарттарының біріне айналды.

Мысалы, когнитивті психологияның өкілі Д.Дернер рефлексия – адамның ойлау процесін жетілдіру мақсатында ол жайлы ойлану қабілеті деп есептейді.

Соңғы еңбектері баланың рефлексивті ойлауын, атап айтқанда рефлексиялы абстаркция қабілетін зерттеуге арналған Ж.Пиаже рефлексивті ойлауды субъектінің объекті мен оған бағытталған әрекеттің арасындағы байланыстың қисынды заңдарының және ондай байланыстың қажеттігін сезінудің негізінде жүзеге асырылатын процесс деп түсіндіреді. Ұғыну тұжырымдау, яғни әрекет ету сызбасын өңдеу және оны ұғымға айналдыру процесін білдіреді. Осы тектес ұғыну механизмы физикалық және логикалық-математикалық абстракцияларға байланысты. Біріншісі (эмпирикалық) тұжырымның мазмұндық-пәндік тұрғыдан құрылымын, екіншісі (рефлексивті – тікелей әрекеттен бейнеленген) сол мазмұнның сызба түрінде өңделуін және интериоризация процесінің барысында ұғымға ұласуын жүзеге асырады. Ж.Пиаже рефлексивті ойлауды баланың интеллектісінің даму кезеңдеріне ұқсастықта жіктейді. Оның пікірінше, объекті мен әрекеттің қисынды байланысы ресми амалдар кезеңінде ғана толық рефлексияланады.

Ресей психологиясында рефлексия жөніндегі нақты-эксперименттік еңбектерінің дамуы аталмыш ұғымның Б.Г.Ананьевпен, П.П.Блонкиймен, Л.С.Выготскиймен, С.Л.Рубинштейнмен, И.М.Сеченовпен және басқалармен алғашында психологиялық білімнің теориялық деңгейінде адам психикасының құрылымы мен дамуының түсіндірмелі қағидасы, ең алдымен оның жоғарғы формасы сана-сезім ретінде қарастырылуы ықпал етті. Қазіргі кезде де «рефлексия» ұғымы ойлау, ес, сана, тұлға, қарым-қатынас және т.б. психологиялық зерттеудің нақты пәнерін тәжірибе жүзінде зерттеуден алынған әртүрлі феномендер мен деректердің психологиялық мазмұнын ашудың түсіндірмелі қағидасы ретінде қолданылуда.

Ресей психологиясында рефлексияға арналған зерттеу жұмыстарының талдауы оның кооперативті, коммуникативті, тұлғалық және интеллектілі бағыттарда қарастырылғанын көрсетті. Алғашқы екі бағыт іс-әрекеттің ұжымдық түрлерін зерттеуде, қалған екеуі ойлау мен сананың көрініс беруінің жеке дара түрлерінде ажыратылады. Бұндай екпін бір жағынан,

рефлексияны жүзеге асырудың ұжымдық және дара түрлерін ажыратуға, басқа бір жағынан – рефлексияның қайсыбір бөлімі зерттелген психологияның және онымен шектес ғылымдардың аумағын нұсқауға мүмкіндік береді. Осыған негізделе отырып, психологияның қайсыбір бөліміндегі мәселе тұрғысында құрастырылған рефлексияның едәуір кеңінен таралған анықамаларын қарастыралық.

Рефлексия ұғымының психологиялық мазмұнына келесі анықтамаларды жатқызуға болады: 1) сананың «назарын» өзіне аудару қабілеті; 2) ойлау жайлы ойлау; 3) жаңа білімді игеру немесе түсініксіз ілімді айқын білімге өңдеу; 4) ақылдың немесе жанның жай-күйін өзіндік бақылау, 5) тіршілік әрекетіне қанықтықтан шығу; 6) адамның өзіне бағдарланған зерттеу әктісі және т.б.

Рефлексияның кооперативті аспектісінің ерекшелігін айқындауға Н.Г.Алексеевтің, В.В.Рубцовтың, А.А.Тюкованың, Г.П.Щедровицкийдің [86] және т.б. еңбектері арналған. Бұл зерттеулер тікелей басқару психологиясына қатысты болып, педагогика, жобалау, дизайн, эргономика, спорт сынды шектес қолданбалы ғылымдар мен тәжірибе бөлімінде жүргізілген. Рефлексияның кооперативті аспектісіндегі психологиялық білімдер субъектілердің топтық рөлдері мен кәсіби ұстанымдарын реттеу, сондай-ақ біріккен әрекеттерінің кооперациялау қажеттігінің ескерілуімен ұжымдық іс-әрекетті жобалайды. Мұндағы рефлексия субъектінің іс-әрекет барысынан «босатылуы», оған қатысты сыртқы ұстанымға «шығу» деп қарастырылады.

Әрине, мұндай тұрғыда екпін рефлексияның механизмдеріне немесе оның көрініс беруіндегі дара айырмашылықтарына емес, нәтижелеріне қойылады.

Рефлексияның коммуникативті аспектісінің ақындалуына негізінен келесі ғалымдардың әлеуметтік-психологиялық зерттелері арналған: И.Е.Берлянд, Н.И.Гуткина, К.Е.Данилина, А.В.Петровский және т.б., сондай-ақ кейбір инженерлік-психологиялық еңбектерде рефлексия А.А.Бодалевпен адамның адамды тануының айрықша сапасы ретінде түсіндірілетін тұлғааралық қабылдау және дамыған қарым-қатынастың

маңызды құраушысы ретінде қарастырылады. А.В.Смирнова мен А.П.Сопиков «рефлексия» ұғымының әлеуметтік-психологиялық анықтамасын нақтылауда өзге тұлға үшін ой-толғау, өзге адамдардың ойын түсіну қабілеттілігі рефлексия деп аталатынын айтады. Сонымен бірге, Г.М.Андреева рефлексия ұғымын одан ары нақтылай отырып, әлеуметтік психологияда рефлексия деп әрекет еткен индивидтің қарым-қатынастағы серіктесімен қалай қабылданатынын ұғыну деп сипаттап, мұндағы рефлексия сөзі шартты мағынада ғана қолданылғандығын ескертеді.

Рефлексияның тұлғалық аспектісінің эксперименттік зерттелуіне Н.И.Гуткинаның, В.К.Зарецкийдің, Е.Р.Новикованың, И.Н.Семенованың, С.Ю.Степанованың, А.Б.Холмогорованың және т.б. еңбектері арналған. Бұл еңбектердің көпшілігінде рефлексия әрбір бірегей адам менінде әрқилы құрылымшаларының («мен» - физикалық-дене», «мен» - биологиялық ағза», «мен» - әлеуметтік ағза», «мен» - шығармашылықтың субъектісі және т.с.с) ажыратылуы ғана емес, «меннің» қайталанбас тұтастыққа жинақталу механизмы ретінде түсіндіріледі. Тұлғада «Мен-орындаушы» мен «Мен-бақылаушының» ажыртуының негізінде Ю.Н.Кулюткин адамның алдында әрекеттің қалыптасқан тәсілін өзгерту қажеттігі туындағанда мінез-құлқын рефлексивті реттеуі қажет деп түсіндіреді.

Когнитивті процестерді зерттеу аясында Н.Г.Алексеев, Л.Ф.Берцфаи, Л.Л.Гурова, А.З.Зак және т.б.рефлексияның интеллектілі негізін зерттейді. Бұл бағытқа бағдарланған еңбектер психологиядағы рефлексия мәселесін сипаттайдың басылымдардың басым көпшілігін құрайды. В.В.Давыдов рефлексияны субъектінің өз әрекеттерін заттық жағдайдан ажырату, талдау және салыстыру іскерлігі ретінде анықтайды. Мұндағы рефлексия шын мәнісінде өзінің интеллектілі аспектісінде қарастырылады. Оның осылайша түсіндірілуі теориялық ойлаудың психологиялық механизмдері жайлы түсініктерді ашуға негіз болып, оларды жас ерекшелік және педагогикалық психологияда жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Аталған ғалымдардың барлығы рефлексия бағытталуы мүмкін пән ретінде анықталатын әртекті мазмұнды жиынтықта қарастыруда. Мәселен, субъект: 1) ұжымдық өзара

әрекеттестіктің рөлдік құрлымы мен ұстаным тұрғысынан ұйымдастырылуын; 2) өзге адамның ішкі әлемі мен қайсыбір қылықтарының себептері жайлы түсініктерді; 3) даралық ретінде өз менінің бейнелері мен қылықтарын; 4) объекті және онымен әрекеттесу тәсілдерін рефлексиялауы ықтимал. Сәйкесінше рефлексияның: 1) кооперативті; 2) коммуникативті; 3) тұлғалық; 4) интеллектілі түрлері ажыратылады.

Қорытынды бөлім

Болашақ мамандардың кәсіби маңызды сапаларын дамыту мәселелерінің маңыздылығы әртүрлі кәсіби салаларда мамандарды сапалы даярлау және іріктеу қажеттігімен, сондай-ақ қызметкерлердің біліктілігіне қойылатын талаптардың негізінде оларды сандық, өндірістік, уақытша және біліктілік тұрғысынан белгілі бір міндеттерді бекітудің сауаттылығымен анықталып, мамандықтардың психологиялық тұрғыдан сипатталуына және соның негізінде дәл психологтар үшін жалпы психограмманың құрастырылуына мұқтаждық туғызуда. Кәсіби маңызды сапаларды дамытудың жоғары деңгейі еңбекке қанағаттанудың маңызды шарты болып табылады әрі ол өз кезегінде болашақта маманның қызметіне қажетті қасиеттерін дамытудың қосымша ынталандырушысы болып табылады. Неғұрлым еңбек барынша қанағаттандыратын болса, оны тиімді орындау мотиві де соншалықты жоғары болады, яғни қызметкердің кәсіби маңызды сапаларын жетілдіру, дамыту мотивациясы да соғұрлым жоғары болады деген тұжырым жасауға болады.

Субъектінің санасының, іс-әрекетінің, қарым-қатынасының мазмұнын қайта ойластыру тәсілі ретінде рефлексияның төрт типі жайлы түсініктері тәжірибенің әртүрлі салаларына қатысты психологиялық проблемаларды талдау құралдарын құрастыруға мүмкіндік береді.

Біз психологтың іс-әрекетінде рефлексияның коммуникативті типі маңызды деп есептейміз. Сол себепті, ол өзге адамның ішкі әлемі және қайсыбір қылықтарының себептері, сондай-ақ қайсыбір әлеуметтік жағдайдың нәтижесін болжау іскерлігі ретінде қарастырылды.

Әдебиеттер

- АБЕУОВА И.Ә. Білім беру саласындағы психологиялық қызмет: әдіснама, технология, практика. – Алматы: Эверо, 2011 67-78 б.
- БАПАЕВА М.Қ. Психологиялық білім беруді жетілдіру. – Алматы, 2006. – 24-35 б.
- БЕРДІБАЕВА С.Қ. Творчестволық іс-әрекеттің этнопсихологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2006. – 216 б.
- ВЫГОТСКИЙ Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. – М.: Педагогика, 1982-1984.
- ГАБДРЕЕВ Р.В. Методология, теория, психологические резервы инженерной подготовки. – М.: Издательство: Наука, 2001. – с 25-37.
- DORNER P. Self-reflection and problem-solving. / Human and artificial intelligence. - Berlin, 1978.-P. 101-107.
- ДЖАКУПОВ С.М. Психология познавательной деятельности. –Алма-Ата: Изд-во КазГУ,1992. - 195с.
- ЕРМЕНТАЕВА А.Р. Студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау. Психология ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – Алматы, 2008. – 57 б.
- ЗИМНЯЯ И.А. Педагогическая психология: Учебное пособие. - Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. - 480 с.
- Исследование проблем психологии творчества. / Под ред. Я.А. Пономарева. - М., 1983. - 336 с.
- Қазақстан Республикасының «Білім Туралы» Заңы, 2007.
- «Қазақстан-2050» Стратегиясы. – Астана, 2012.
- Карамуратова Р.Б. Психологическое исследование роли оценочной эмпатии в педагогическом процессе. Диссертация на соискание степени кандидата психологических наук. – Алма-ата, 1984. – с.214
- СЕРГЕЕВ С.Ф. Введение в инженерную психологию и эргономику иммерсивных сред: Учебное пособие. - СПб.: СПбГУ ИТМО, 2011. - 258 с.
- СЕМЕНОВ И.Н. Типы и функции рефлексии в научном мышлении. // В кн.: Проблемы рефлексии в научном познании / И.Н. Семенов, С.Ю. Степанов. Куйбышев, 1983. - с. 76 - 82.
- РЕФЛЕКСИЯ в науке и обучении (сборник научных трудов) / Отв. ред. И.С. Ладенко. – Новосибирск, 1989. - 184 с.
- ШАДРИКОВ В.Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. – М.: Издательство «Наука», 1982. – 185 с.
- ЩЕДРОВИЦКИЙ Г.П. Коммуникация, деятельность, рефлексия. // В кн.: Исследования рече-мыслительной деятельности. – Алма-Ата, 1974. — С. 12 -28.